

Svetlana Pavlenko

Uniwersytet Gdański

ORCID: 0000-0002-7443-2856

„Syberyjski demiurg”.
Siemion Riemiezow w dylogii
Aleksieja Iwanowa *Tobol*

Siemion Riemiezow to postać, bez której trudno sobie wyobrazić i zrozumieć dzieje Syberii. Jego wpływ na nie w różnych sferach był tak fundamentalny, że określa się go mianem „syberyjskiego Leonarda da Vinci”¹. Urodził się w 1642 roku w Tobolsku w rodzinie wojskowego. Jego ojciec, Uljan, pełnił funkcję setnika strzelców – sporządzał mapy geograficzne, interesował się astrologią, historią i etnografią Syberii, a wiedzą i doświadczeniem dzielił się z synem [Гольденберг 1965: 13–22; Дергачева-Скоп, Алексеев 2004: 141–143]. Podobnie jak rodzic, Siemion od 1682 roku wykonywał zadania administracyjne ukierowane na rozwój gospodarczy i polityczny Carstwa Rosyjskiego. W imieniu lokalnych władz

- 1 Najczęściej to sformułowanie przewija się w prasie, ale podobna frazeologia występuje też w tekstach i myśleniu znanych rosyjskich badaczy. Warto zacytować w tym miejscu fragment wypowiedzi Władimira Aleksiejewa: „Porównanie Riemiezowa do tytanów włoskiego renesansu wydaje mi się w pełni uzasadnione. [...] Zarówno tytani włoskiego renesansu, jak i Siemion Riemiezow żyli w epoce, gdy społeczeństwo przechodziło od średniowiecza do czasów nowożytnych. [...] Od człowieka wymaga się wówczas znacznie więcej różnych umiejętności oraz szerszego, bardziej wszechstronnego pojmowania świata niż w epokach wcześniejszych” [Mitrakov 2023]. Wszystkie cytaty z języka rosyjskiego zostały przetłumaczone przez autorkę niniejszego artykułu.

zbierał daniny (jasak) i zaległe należności, konfiskował nielegalne towary, uczestniczył w wyprawach wojennych i rekrutacji oraz prowadził ewidencję ludności [Полевой 1983: 21–69; Статейнов 2019: 216–217]. W pamięci potomnych zapisał się jednak nie jako egzekutor carskiej polityki, skupiony wyłącznie na eksploatacji syberyjskich terytoriów, lecz jako wybitny twórca, który dzięki swoim dokonaniom artystycznym i naukowym stał się zarówno prekursorem oświecenia, jak i jedną z najważniejszych postaci kultury zachodniej Syberii. Najczęściej przywołuje się jego osiągnięcia kartograficzne, ale warto podkreślić, że zajmował się również historią, etnografią, architekturą, malarstwem, literaturą. W każdej z tych dziedzin ujawniał nieprzeciętny talent.

Należy zauważyć, że Riemiezow jest postacią nierozzerwalnie związaną z *genius loci* Tobolska, co znajduje odzwierciedlenie nie tylko w wizerunku i polityce promocyjnej miasta, ale także w różnych tekstach kultury². Można tu przytoczyć choćby utwory literackie Leonida Martynowa (1905–1980) *Opowieść o województwie tobolskim* (Повесть о Тобольском воеводстве, 1945), Marii Jurasowej (1913–2003) *Miłość i poświęcenie wolne od zawiści* (Любовь и подвиг беззавистно, 1961) czy *Złoty klucz* (Ключ золотой, 1988), Zota Tobołkina (1935–2014) *Architekt* (Зодчий, 1994), Aleksandra Rodionowa (1945–2013) *Kniaź-niewolnik* (Князь-раб, 2006) i Aleksieja Iwanowa (ur. 1969) *Toboł* (Тобол). W artykule skupię się na dwutomowej sadze ostatniego z wymienionych autorów: *Toboł. Wielu wezwanych* (2016) i *Toboł. Mało wybranych* (2018), w której wykreowano złożony, wielowymiarowy obraz Syberii z czasów panowania Piotra I. Akcja powieści rozpoczyna się w 1711 roku, gdy kniaź Matwiej Gagarin zostaje mianowany gubernatorem Tobolska, a kończy w roku 1722, u schyłku życia Riemiezowa (choć niektóre wątki sięgają lat 40. XVIII wieku). Moje rozważania będą

- 2 Patronem najdłuższej ulicy w Tobolsku jest właśnie Riemiezow. W 1993 roku w mieście pojawił się poświęcony mu pomnik autorstwa Olega Komowa. W 2020 roku na ulicy Riemiezowa 84 powstał mural Jelizawiety Krasnikowej pt. *Дело жизни*, co można przetłumaczyć jako „dzieło życia” lub *opus magnum*. Przedstawia on wizerunek twórcy oraz fragment panoramy miasta z tobolskim kremlem w tle [zob. *Ha facadaх...* 2020]. W 2021 roku uruchomiono Lotnisko „Riemiezow”; nazwę tę wyłoniono w plebiscycie (76,5 proc. głosów) [zob. Емельянов 2021].

dotyczyły arsenału środków wykorzystanych do kreacji sylwetki tego syberyjskiego artysty oraz sposobów tekstowej reprezentacji jego twórczości.

Mimo zaawansowanego stanu badań nad utworem Iwanowa kwestia autorskiej interpretacji poszczególnych postaci historycznych, rozpatrywana w kontekście ich rzeczywistych biografii, pozostaje niewystarczająco opracowana. Zresztą sam pisarz podkreśla, jak istotny jest ten aspekt w jego prozie:

Riemiezow był zwykłym wojskowym, lecz około czterdziestego roku życia niespodziewanie stał się kartografem i architektem pracującym niemal do osiemdziesiątki. Oznacza to, że był osobą niespokojną, nienasyconą, dociekliwą. Ludzie tego typu *a priori* są konfliktowi, ponieważ ich twórcza energia tryska na wszystkie strony. Oczywiście, oni są ze wszystkiego niezadowoleni. Jako osoba w podeszłym wieku Riemiezow z pewnością uważał się za mądrzejszego i bardziej doświadczonego od swoich młodych pomocników. Tak więc rekonstrukcja obrazy postaci historycznej zawsze stanowi próbę zrozumienia i ekstrapolacji jej biografii. [zob. Пульсон 2025]

Dotychczasowe publikacje naukowe także w niewielkim stopniu podejmują zagadnienia artyzmu, kunsztu, wrażliwości i wyobraźni – kategorii kluczowych dla osobowości Riemiezowa [zob. np. Колобаева 2019: 382–383; Солдаткина 2022a: 149–150; Солдаткина 2022b: 41–42; Карпов 2022: 31–32]. Niniejszy artykuł ma na celu przynajmniej częściowe wypełnienie tej luki, choć – rzecz jasna – nie pretenduje do wyczerpania tak obszernego tematu. Analiza omawianych zjawisk zostanie przeprowadzona z wykorzystaniem narzędzi badawczych wywodzących się ze strukturalizmu, semiotyki, krytyki postkolonialnej oraz geografii humanistycznej.

W powieści Iwanowa dyskurs artystyczny i dyskurs władzy wzajemnie się przenikają, przy czym figura demiurga spaja oba te porządki – z jednej strony odnosi się do twórcy kreującego nową rzeczywistość, z drugiej zaś do instancji sprawującej kontrolę nad powstającym światem. Riemiezow występuje w *Tobole* przede

wszystkim jako główny architekt i budowniczy ówczesnej stolicy Syberii, co naturalnie zbliża go do postaci Piotra I – *spiritus movens* przyszłego imperium (1721). Według gubernatora Gagarina łączy ich również obsesja na punkcie własnych projektów oraz nieugięta determinacja w realizacji planów:

Riemiezow jest podobny do cara Piotra: obaj mają wytrzeszcz oczu i prą do przodu jak taran. Ich własne pomysły są dla nich ważniejsze niż wszystko inne na świecie. Jeden buduje stolicę na bagnach i przez nią całe imperium smaga batem jak zajeżdżonego konia, a dla drugiego nawet carskie miasto to przy jego kremle sobacze proso. Z carem, rzecz jasna, nie wygrasz, ale Riemiezow gdzie się pcha? Wydaje mu się, że jest wszechwładcą! Myśli, że na Syberii jest najważniejszy, tak? [Иванов 2018: 26]

W życiu bohatera niemniej istotne miejsce zajmują dziedziny sztuki, takie jak kartografia³, malarstwo, ikonopisarstwo i literatura. Jeśli przyjrzeć się strukturze utworu, motywy kremła, mapy, ikony oraz księgi należą do kluczowych. Określają nie tylko twórczą osobowość Riemiezowa, lecz także wiążą go z innymi postaciami – Piotrem I, Gagarinem, metropolitą Filoteuszem, szwedzkim jeńcem Philipem Johanem von Strahlenbergiem czy zesłańcem Grigorijem Nowickim. Poza funkcją charakterologiczną wywierają również znaczący wpływ na rozwój fabuły.

Posługując się retrospekcjami, autor ukazuje drogę, jaką musiał przebyć główny bohater, oraz liczne przeszkody, które pokonał, by spełnić się jako artysta i zrealizować swoje największe

- 3 Warto wyjaśnić, dlaczego kartografię można postrzegać jako formę działalności artystycznej. Kwestia ta została poruszona w pracy Aleksieja Iwanowa i Julii Zajcewej *Gęstwina* (ros. *Дѣбу*), będącej historycznym uzupełnieniem dylogii: „Kartografia w tamtej epoce nie była jeszcze nauką, lecz raczej sztuką – podobną do ikonopisarstwa. Rosyjskie mapy różniły się od europejskich swoim pragmatyzmem: tworzone je wyłącznie na użytek praktyczny. Ich podstawą był zazwyczaj szlak – droga lub rzeka. Forma graficzna miała znaczenie drugorzędne. Orientacja względem stron świata była dowolna, najczęściej «południem do góry». [...] Nie stosowano skali ani współrzędnych. Nie przestrzegano proporcji. [...] Odległości wyrażano w dniach drogi” [Иванов, Зайцева 2017: 232–233].

marzenie: zbudować kreml w Tobolsku, jedyną tego typu kamienną budowlę na Syberii⁴. Riemiezow został architektem rodzinnego miasta w wieku pięćdziesięciu sześciu lat. W gruncie rzeczy był samoukiem, ponieważ podstawy sztuki budowlanej poznawał jedynie podczas czteromiesięcznego pobytu w moskiewskiej Zbrojowni w 1698 roku. W okresie sprawowania urzędu przez wojewodę Michaiła Czerkasskiego z inicjatywy Riemiezowa wzniesiono izbę urzędniczą (ros. *Приказная палата*, 1700–1701) oraz gościnny dwór (ros. *Гостиный двор*, 1703–1708). Za rządów Gagarina kremlowską przestrzeń wypełniły sobór Wniebowstąpienia Pańskiego (ros. *Вознесенский собор*), który obrócił się w gruzy w 1717 roku⁵, a także brama południowa (ros. *Дмитриевские ворота*, *Рентерея*, *Шведская палата*, 1714–1718), upamiętniająca zwycięstwo Jermaka nad chanem Kuczumem.

Warto podkreślić, że celem bohatera nie jest powielanie moskiewskiej koncepcji urbanistycznej, lecz twórcze nawiązanie do wybranych stołecznych wzorców, takich jak drewniany pałac cara Aleksego Michajłowicza, kruticki terem czy Wieża Suchariewska⁶. Styl architektoniczny Riemiezowa można zdefiniować jako eklektyczny, ponieważ łączy elementy staroruskiej sztuki budowlanej, europejskiego systemu konstrukcyjno-dekoracyjnego (wielkiego

- 4 Podobnie jak inne syberyjskie miasta Tobolsk, założony w 1587 roku, niejednokrotnie był niszczoney przez ogień. Początek kamiennego budownictwa zainicjował pożar z 1677 roku; po upływie kilku lat powstał odnowiony Sobór Sofijski (1683–1686). W powieści widok dźwigającej się z ruin świątyni sprawia, że Riemiezow zaczyna fascynować się architekturą i pragnie stawiać podobne budowle. Na poziomie symbolicznym sugeruje to, że talent bohatera sytuuje się blisko sfery *sacrum*.
- 5 Pisarz modyfikuje ten epizod z biografii Riemiezowa, zmieniając przede wszystkim nazwę cerkwi na Pokrowską oraz przedstawiając inne przyczyny jej zniszczenia. Historyczna świątynia została wzniesiona na skraju Cypla Troickiego, a do naruszenia konstrukcji obiektu mogło dojść wskutek osuwiska [zob. Софопова 2009: 79]. Iwanow poddaje jednak ten fakt historyczny semiotyzacji, przekształcając zrujnowany sobór w symbol osobistej zemsty (Epifania), walki między staroobrzędowcami a nowoobrzędowcami, kary za grzechy oraz obecności Boga (Riemiezow) [zob. Солдаткина 2022a: 149].
- 6 Co ciekawe, moskiewska Wieża Suchariewska (1692–1701), stanowiąca wzór dla bramy południowej w Tobolsku, uchodzi za „ostatnie wielkie dzieło staroruskiej architektury murowanej” [Mole 1955: 89].

porządku) oraz baroku naryszkinowskiego⁷, co znajduje wyraz w analizowanej powieści. Bogactwo dekoracyjne jego dzieł nadaje Tobolskowi niemal baśniowy wygląd, a jednocześnie odzwierciedla przejściowy charakter epoki – sfera świecka zaczyna dominować nad religijną, surowość form ustępuje natomiast miejsca lekkości, grze i fantazyjności.

Opozycja stare – nowe należy do najważniejszych w wykreowanym przez pisarza świecie przedstawionym. Jak wiadomo, reformy Piotra I objęły nie tylko administrację, gospodarkę, armię, cerkiew i oświatę, lecz także kulturę i sztukę. Dla cara niemiecka dzielnica w Moskwie (Niemiecka Słoboda) stanowiła idealny model przyszłego rosyjskiego miasta [zob. Михайлова 2001: 1–2]. W przeciwieństwie do średniowiecznych osad cechujących się ciasną zabudową, labiryntowym układem uliczek i bezładem nowożytna przestrzeń urbanistyczna miała zostać „ucywilizowana” na wzór europejski i logicznie zorganizowana wedle geometrycznego planu. Właśnie dlatego gubernator Gagarin i Wania Diemarin (zapatrzeni w Zachód) krytycznie oceniają projekty tobolskiego architekta:

Kto dziś buduje kreml? Teraz miasta zakłada się inaczej – jak carski Petersburg: wszystko, rozumiesz, płaskie, równe, w jednej linii. Przeznaczone nie do obrony, lecz do pańskich przechadzek. To się nazywa perspektywa. [Иванов 2017: 103]

Z kolei Riemiezow występuje przeciwko okcydentalizacji Syberii i bezmyślnemu naśladowaniu zachodniej architektury: „Ty, kniaziu, możesz zbudować sobie pokraczny holenderski pałac, ale Holandia wokół niego nie wyrośnie” [Иванов 2017: 103]. Jego przekonanie o konieczności modernizacji, ale z uwzględnieniem dziedzictwa przodków, potrzeb regionu oraz lokalnej specyfiki, pozostaje w wyraźnej sprzeczności z ideami głoszonymi przez Piotra I. Na tę rozbieżność światopoglądową zwraca uwagę Diemarin:

Prace Siemiona Uljanowicza poświęcone są temu, co było, jest i będzie na Syberii zawsze – a więc Riemiezow swą myślą

7 Więcej na ten temat pisała Susanna Kopyłowa [zob. Копылова 1979: 30–36].

sięga w przyszłość, podobnie jak car Piotr, który buduje nowe państwo. Riemiezow opowiada jednak nie o tym, co przeminęło lub powinno odejść, lecz o tym, co nie umrze nigdy. Piotr myśli o jutrze, a Riemiezow o wieczności. [Иванов 2018: 604]

Antagonizm między władzą a kulturą stanowi oś powieści. Autor z premedytacją zderza ze sobą dwie wizje Syberii i jej dalszego rozwoju. Z perspektywy Piotra i Gagarina Zaurale funkcjonuje jako peryferyjna kolonia wewnętrzna, której eksploatacja wzmacnia suwerenność oraz integralność imperialnego centrum. Region postrzegany jest jako rezerwuar zasobów naturalnych i skarbnica osobliwości. Według rządzących chrystianizacja rdzennej ludności (nierzadko zresztą przymusowa), wyprawy wojenne oraz powierzchowne unowocześnienie syberyjskiej stolicy za pośrednictwem szwedzkich jeńców i skazanych raskolników mają stopniowo zaciierać azjatycki rodowód tutejszej kultury⁸. Riemiezow nie należy wprawdzie do grona separatystów, jednak w wyobraźni spacialnej bohatera Syberia zyskuje rangę wszechświata, a Tobolsk przejmuje funkcję jego centrum⁹. Przyszłość swojej „małej ojczyzny” widzi nade wszystko w rozwoju kultury i nauki oraz popularyzacji wiedzy o wyjątkowości tej ziemi:

Siemion Uljanowicz nie zabiegał o sławę swojego imienia ani o nagrody. Pragnął z młodzieńczym zapalem, by jego Syberia została odsłonięta przed światem. Czy naprawdę nikogo tam w stolicach nie niepokoi fakt, że połowa wszechświata pograżona jest w mroku niewiedzy? Bóg jest światłością – jak więc można godzić się na cień? [Иванов 2017: 368]

8 W powieści przedstawiono różne formy ekspansji na Syberii, m.in. militarną, religijną, kolonizację z wykorzystaniem jeńców i zesłańców. W sposób drastyczny została również ukazana „kolonizacja zoologiczna”, która doprowadziła do przetrzebienia populacji zwierząt futerkowych oraz związanych z nimi ekonomicznie autochtonicznych ludów [zob. Эткинд 2018: 132].

9 Podobne ujęcie postaci architekta okazuje się zgodne z rzeczywistością historyczną [zob. Смит-Питер 2014: 14].

Dla Riemiezowa-architekta budowa kremla staje się nie tylko najważniejszym przedsięwzięciem twórczym, lecz także próbą własnych sił i duchowej wytrzymałości. Wraz z rozwojem fabuły to monumentalne dzieło nabiera coraz bardziej osobistego i egzystencjalnego wymiaru, przekraczając ramy zawodowego powołania. W trakcie budowy zmienia się również podejście bohatera do uprawianego przez niego rzemiosła, czego bezpośrednim impulsem stają się śmierć najmłodszego syna i wynikający z niej kryzys rodzinny¹⁰. Przed tragedią Riemiezow postrzega architekturę w kategoriach sakralnych – jako akt podobny do pisania ikon, „wcielenie niebiańskiego obrazu w ziemską materię” [Иванов 2018: 428]. W takiej optyce natchniony twórca występuje w roli pośrednika między Bogiem a ludźmi. Po utracie dziecka sztuka przestaje być dla bohatera wyłącznie odbłaskiem boskiego ładu, gdyż rodzi się przede wszystkim z naszych osobistych doświadczeń i przeżyć. Twórczość okazuje się tu formą przepracowania żałoby, sposobem na przezwycięzenie śmierci i odkupienie grzechów, wyrazem dążenia do wieczności, a także rodzajem duchowej drabiny.

Kreml ma znaczenie nie tylko dla swojego twórcy, lecz również dla szerszej wspólnoty. Współtowarzysz Piotra I, pułkownik Iwan Buchholc, snuje następującą refleksję na temat aksjologii tego obiektu:

Potrzeba budowy kremla nie wynika bynajmniej ze względów strategicznych. Nikt nie zaatakuję Tobolska. Jej charakter jest państwowy, ponieważ Tobolsk stanowi w istocie azjatycką stolicę ojczyzny. Teraz architekt ukazał mu owe subtelne nici, które łączą Tobolsk z Turkiestanem, Dżungarią, Mongolią i Chinami. Do Petersburga nici te nie sięgają i nikt ich tam nie zrozumie. Wschodnia eksplikacja państwa możliwa jest jedynie

10 Dla Iwanowa istotne było ukazanie charakteru relacji Riemiezowa z żoną i dziećmi. Konstrukcja „powieściowej” rodziny Siemiona Uljanowicza pokrywa się z faktami historycznymi. Synowie (Leontij, Siemion i Piotr) angażowali się w działalność artystyczną ojca. Na temat szczegółów życia córki Marii oraz jej brata Piotra brak informacji, dlatego autor beletryzuje ich biografie w większym stopniu niż innych bohaterów, wprowadzając dodatkowo całkowicie fikcyjną postać porucznika Diemarina, mającego wpływ na losy bliskich i samego Riemiezowa.

stąd. Kreml zaś staje się naocznym świadectwem państwowego znaczenia Tobolska. [Иванов 2018: 46]

Badaczka Maria Sztukkiert słusznie zauważa, że kreml to „symbol podporządkowania syberyjskiej przestrzeni” [Штыккерт 2022: 166]. Kwestia ta wymaga jednak pewnego dopowiedzenia. Po pierwsze, tobolski kreml, nawiązując do architektonicznego tekstu moskiewskiego, podkreśla szczególnie status miasta, jego hegemonię kulturową na obszarze Syberii. Po drugie, w szerszej perspektywie Tobolsk zostaje wpisany w ciąg innych ośrodków posiadających kreml: Nowogrodu, Pskowa, Kołomny, Tuły, Smoleńska, Niżnego Nowogrodu, Kazania i Astrachania. Można zatem mówić o symbolicznej integracji terytorium – zachodniej i wschodniej części imperium. Z tego punktu widzenia sztuka przestrzeni uprawiana przez Riemiezowa z jednej strony służy jako narzędzie kolonizacji, z drugiej zaś, przez silny związek z tradycją staroruską i regionalizmem, koliduje z carskim procesem westernizacji kraju. Wreszcie – narodziny kremla zwiastują triumf kultury nad naturą oraz prymat rozumu nad żywiołem. Podczas robót budowlanych z inicjatywy Riemiezowa przeniesiono ujście Tobołu, aby woda nie podmywała wzgórze i nie zatapiała Tobolska. Dogłębna wiedza z zakresu geografii i pokrewnych dziedzin pozwala bohaterowi przekształcać naturalny krajobraz oraz dokonywać wręcz „cudów”, dlatego Gagarin i inni postrzegają go niekiedy jako Sabotha lub świętego (Mikołaja Cudotwórcę): „[...] słowa Riemiezowa brzmiały dziwnie – jakby był bogiem, który rządzi ziemią: przesuwają góry i na nowo wytyczą biegi rzek” [Иванов 2017: 280]. W tym kontekście po raz kolejny nasuwają się skojarzenia z Piotrem I, który zbudował Petersburg wbrew naturze, przyczyniając się tym samym do powstania eschatologicznego mitu miasta [zob. Łotman 2008: 293–294]. Riemiezow bardziej przypomina jednak utalentowanych i oddanych ojczyźnie ludowych majstrów, poszukiwaczy prawdy znanych chociażby z prozy Mikołaja Leskova:

Nie ma kremla w Tobolsku? Zbuduje go. Nie dane mu było zobaczyć Jermaka? Spisze o nim kronikę. Nie dotrze do Mangazei

i Albazina, nad Bajkał, Amur, do Jakucka, na Kamczatkę, do Mongolii i Chin? Nakreśli ich mapy. Im piękniej to zrobi, tym bliższy będzie prawdy. Granice losu można przesuwać. [Иванов 2018: 489]

W dylogii *Tobol* konfrontacja między Gagarinem a Riemiezowem kończy się zwycięstwem artysty. W 1721 roku pierwszy gubernator Syberii, oskarżony o defraudację skarbu państwa oraz zdradę stanu, został publicznie powieszony w centrum ówczesnej stolicy Rosji. Jego ideologiczny oponent zdołał natomiast osiągnąć wszystkie wyznaczone cele, udowadniając skuteczność swojej strategii: „Czerkasski, w odróżnieniu od Gagarina, ma słabszy charakter, można go złamać bezwzględnością. Trzy lata temu [w 1719 roku – S.P.] Siemion Uljanowicz w ten sposób wymusił od niego pieniądze na dokończenie kremla” [Иванов 2018: 822]. Należałoby jednak dodać, że życie realnego Riemiezowa potoczyło się mniej optymistycznie. W 1714 roku Piotr I zakazał wznoszenia w Rosji budowli kamiennych (wyjątkiem był Petersburg), a restrykcje częściowo zniesiono dopiero w 1722 roku, kiedy architekt prawdopodobnie już nie żył [Иванов, Зайцева 2017: 372–373]. Niemniej dramatyczny los spotkał jego kreml, gdyż do naszych czasów przetrwały tylko dwa budynki: brama południowa i gościnny dwór (w zmienionej formie). Zachowały się jednak inne owoce działalności twórczej Riemiezowa: pojedyncze mapy, atlasy Syberii, ikona Sofii Mądrości Bożej oraz teksty literackie.

Należy pamiętać, że pozycję architekta Tobolska Riemiezow zawdzięczał swoim wcześniejszym dokonaniom w dziedzinie kartografii i malarstwa, które przygotowały również grunt dla powstania ilustrowanego rękopisu pt. *Historia syberyjska* (ros. *История Сибирская*, 1697–1710). W powieści Iwanowa „narodziny” bohatera-kartografa wiążą się z rokiem 1687, kiedy powierzono mu odrysowanie i uszczegółowienie mapy Syberii wykonanej w 1667 roku na polecenie wojewody Piotra Godunowa. Realizacja podobnych projektów w tamtych czasach wymagała nie tylko prac archiwalnych, badań terenowych, przeprowadzenia wywiadów ze starymi mieszkańcami, autochtonami oraz podróżnikami, lecz także zdolności artystycznych i kreatywności. Innymi słowy, mapa występuje

tu jednocześnie jako narzędzie poznawania/podboju rzeczywistości i obiekt estetyczny:

Car [...] zamówił *Księgę rysunków Syberii* – nowy zbiór dwudziestu czterech map, wykonanych na kosztownym papierze aleksandryjskim. [...] Księga wyszła piękna niczym ołtarzowe Ewangelie: rzeki błękitne, góry złote, lasy zielone, podpisy cynobrowe. Foliant wywieziono do Moskwy i tam on przepadł. [Иванов 2017: 368]

Analizując funkcje motywu kartograficznego w dylogii *Tobol*, Julia Śnieżko odnotowuje: „Mapa wywołuje u Riemiezowa niemal poetyckie przeżycia. Wpatrując się w nią i powracając do własnych opisów, oddaje się geograficznym marzeniom” [Снежко 2024: 76]. Poprzez uprawianie kosmografii i chorografii główny bohater z jednej strony porządkuje swoją wyobraźnię i pamięć, z drugiej zaś konstruuje nowe spojrzenie na region, negując przede wszystkim jego peryferyjność i prowincjonalność. W tym kontekście Riemiezow ponownie jawi się jako syberyjski demiurg dysponujący nieokiełznaną władzą nad przestrzenią. Bardzo zbliżone ujęcie sylwetki kartografa przedstawia Tobołkin w powieści *Architekt*, którą Iwanow najwyraźniej czytał:

Za pomocą mapy można opowiedzieć wszystko lub niemal wszystko. I on, Riemiez, potrafi to uczynić. To w jego mocy, a moc ta nie zna granic. Jest władcą olbrzymiego mocarstwa i wielkiej tajemnicy, którą może i pragnie ujawnić wszystkim łakącym bogactwa i umiejącym je zdobywać. Rosjanie potrafią. Im więc należy przekazać. Oto, korzystajcie! [Тоболкин 2008: 453]

Przytoczony fragment świadczy o tym, że mapa funkcjonuje w obrębie dyskursu kolonialnego i pozostaje uwikłana w konteksty polityczne oraz historyczne. „Mapy są obrazem władzy. Wiedza na temat map sama jest władzą” [Schlögel 2009: 247] – pisze Karl Schlögel. W powieści ilustrują to, poza Siemionem Uljanowiczem, także inni bohaterowie, m.in. szwedzki jeniec i kartograf Philip

Tabbert, który dzięki kontaktom z Riemiezowem oraz znajomości jego prac „przywłaszcza” sobie wiedzę o Syberii i ją samą [zob. Иванов 2018: 15, 169], by w przyszłości podzielić się swoimi doświadczeniami ze światem europejskim. Piotr I, Gagarin i Andrzej Winius również chętnie korzystają z dorobku syberyjskiego polimaty, jednak nie zależy im na upowszechnieniu zdobytej przez niego wiedzy – wolą, by pozostała w kręgu wtajemniczonych w państwową politykę cara. Mapy Riemiezowa lądują tym samym w osobistym archiwum władcy i pokrywają się kurzem¹¹. W ten sposób projekt uobecnienia „realnej” Syberii w świadomości zbiorowej Rosjan za pomocą kartografii nie dochodzi do skutku¹².

Wśród kartograficznych dzieł bohatera najważniejszą rolę w *Tobole* odgrywa tzw. *Shużebnaja kniga* (1702–1730)¹³ – swego rodzaju notatnik lub pamiętnik prowadzony początkowo przez Siemiona Uljanowicza, a następnie kontynuowany przez jego synów. Stanowi ona kompilację różnogatunkowych tekstów kultury poświęconych syberyjskiemu uniwersum: map autorstwa Riemiezowa i innych kartografów, planów architektonicznych, rysunków (np. wizerunków wszystkich tobołskich wojewodów), notatek służbowych oraz prac o charakterze autobiograficznym i literackim¹⁴. Motyw tej książki występuje w powieści zarówno jako ele-

11 Iwanow umieścił w powieści sugestywną scenę oglądania jednej z map przez cara. Piotr nie zna w ogóle geografii Azji, dlatego to, co znajduje się na olbrzymich arkuszach mapy Riemiezowa, musi objaśniać mu gubernator Gagarin, który dość powierzchownie orientuje się w tym temacie [zob. Ivanov 2017: 467].

12 Istnieje jeszcze jedna forma mapowania, na którą należy zwrócić uwagę: „Pisarz, podobnie jak twórca map, projektuje przestrzenną organizację terytorium, [...] podkreślając znaczenie pewnych punktów topograficznych, tworzy więc mapę narracyjną” [Rybicka 2014: 152]. Wskutek kartograficznych praktyk literackich zachodzą procesy kulturowego „wytwarzania miejsc” [Rybicka 2014: 155], odbywa się eksploracja białych plam na kontynencie. Dylogia Iwanowa stanowi przykład właśnie tego typu pisarstwa. Jak przyznaje sam autor, „bardzo wielu ludzi dowiedziało się o istnieniu rzeki Toboł i miasta Tobolska dzięki [...] powieści. [...] w wymiarze symbolicznym te terytoria stają się częścią kultury rosyjskiej, częścią Rosji jako jej wartość geograficzną” [Алексей Иванов... 2025].

13 Pisarz przywołuje w swoim utworze wszystkie kluczowe prace Riemiezowa, trzymając się kanwy biograficznej jego historycznego pierwowzoru i tworząc w ten sposób spójną narrację opartą na realnych wydarzeniach.

14 Cyfrowa wersja rękopisu jest dostępna na stronie Elektronicznej Biblioteki Narodowej: <https://tinyurl.com/5n6h4vux> [dostęp: 30.09.2025].

ment konstrukcji fabuły, jak i nośnik treści semiotycznych, a także afektywnych, związanych z doświadczaniem przestrzeni i historii. Tekstowe reprezentacje obcowania poszczególnych bohaterów z rękopisem Riemiezowa można ująć przy pomocy dychotomii: stare – nowe, Wschód – Zachód, wyobraźnia – rozum, nauczyciel – uczeń. Odwołując się do wzorów staroruskich, artysta wykształcił własny styl kartograficzny [zob. Кивельсон 2025], który już w pierwszej ćwierci XVIII wieku uchodził za anachroniczny. Mimo to dzieła tego twórcy pozostają w obiegu naukowym. Mapa Syberii nakreślona przez Tabberta zgodnie z zasadami europejskiej kartografii w dużej mierze stanowi przeróbkę wcześniejszych projektów Riemiezowa [Иванов 2018: 17]. Uczniowie-geodeci Piotra Cziczagowa na podstawie *Księgi służbowej* doskonalą swój warsztat, choć nie rozumieją wartości udostępnionych im materiałów [Иванов 2018: 819–820]. Główny bohater, jako wybitny znawca Syberii, pełni zazwyczaj funkcję nauczyciela bądź przewodnika, jednak w finale powieści dochodzi do odwrócenia ról. Nawet u schyłku życia mistrz gotów jest przekształcić się w ucznia, by przyswoić nowe metody kartograficzne i ze świata opartego na wyobraźni zmierzać ku jasnemu wiekowi rozumu [Иванов 2018: 824–825]. Niezwykły to zatem bohater, zapowiadający swoją osobowością wybitnych przedstawicieli oświecenia pokroju Łomonosowa. Trudno zamknąć go w jednej definicji, gdyż łączy w sobie elementy i żywioły pozornie sprzeczne.

Księga służbowa i *Historia syberyjska* stanowią dla samego Riemiezowa źródło inspiracji, a zarazem punkt wyjścia do nowych myśli i projektów artystycznych, czego przykładem jest cykl czterestu obrazów poświęconych dziejom Syberii, zamówionych przez Gagarina w 1713 roku¹⁵. Z opisów zamieszczonych w powieści wynika, że dzieła te miały należeć do gatunku emblematu, w którym rysunek i słowo tworzą organiczną całość. Cechuje je również typowe dla kultury barokowej bogactwo symboli, alegorii i metafor. Iwanowowi zależy jednak na pokazaniu, że mimo przynależności artysty do określonej tradycji jego sztuka może przekraczać

15 W rzeczywistości Riemiezow został autorem osiemnastu malowideł (portretów), które po śmierci Gagarina zaginęły.

ustalone formy i konwencje. Zjawisko to egzemplifikuje ikona Sofii Mądrości Bożej, odbiegająca od kanonu kompozycyjnego [zob. Иванов 2018: 337–338]. Za nieszablonowy zabieg literacki można uznać umieszczenie na niej mapy wskazującej drogę do skrytki z koleczuga Jermaka. Kod kartograficzny spleta się tu z kodem sakralnym, ukazując mechanizm nadawania znaczeń przestrzeni poprzez odniesienia religijne.

Triada Jermak–Syberia–Tobolsk zajmuje centralne miejsce w ikonograficznej i literackiej spuściźnie Riemiezowa. W swoich dziełach twórca mitologizuje i gloryfikuje postać rosyjskiego atamana, czyniąc z niego równocześnie bohatera kulturowego, idealnego władcę i świętego. *Historia syberyjska*, podzielona na wersety na wzór Ewangelii, a także ozdobiona 154 ilustracjami, jest mocno zakorzeniona w tradycji powieści hagiograficznych i wojenno-historycznych [Соболева 2012: 255, 256]. Według Riemiezowa Jermak „pokazywał, jak i po co żyć na tej ziemi, jeśli jesteś Rosjaninem” [Иванов 2017: 383]. Nie chodzi tu jednak o politykę podbojów, lecz o posłannictwo, eksplorację nowych terytoriów i realizację „misji cywilizacyjnej”. Badacz Dmitrij Zamiatin zauważa, że mit o Jermaku ma charakter translokalny: z jednej strony scala różne przestrzenne reprezentacje Uralu i Syberii, z drugiej zaś zbliża do siebie odmienne mitologie narodowe (np. rosyjską, tatarską i mansyjską) [zob. Замятин 2021: 23–24]. Omawiając *Historię syberyjską* Riemiezowa, Aleksander Bowdunow formułuje podobne wnioski: „Postać Jermaka w paradoksalny sposób łączy Rosjan i Tatarów, chrześcijan i muzułmanów. Jego święte ciało niejako spaja dwa światy, dwie sakralne geografie” [Бовдунов 2020]. Należy dodać, że bohater Iwanowa, tworząc narracje historyczne i przekładając je na język sztuki, podtrzymuje oraz utrwała rodzinną tożsamość. W takiej optyce dzieje zdobywcy Syberii stają się „faktem biografii osobistej” [Лазаревский 2017: 127]. W 1660 roku Uljanowi Riemiezowowi powierzono misję dyplomatyczną polegającą na przekazaniu koleczugi Jermaka kałmuckiemu wodzowi Ablajowi, który, okazując wdzięczność, uchylił rąbka tajemnicy dotyczącej miejsca pochówku atamana. Dzięki opisom tego wydarzenia w *Historii syberyjskiej* ród Riemiezowów został na zawsze połączony z imieniem legendarnego kozackiego dowódcy. Twórczość Siemiona Uljanowicza

staje się więc aktem założycielskim mitu Syberii, w który Jermak i sam Riemiezow będą już na stałe wpisani. W powieściowej scenie pożaru pracowni Riemiezow próbuje ocalić przede wszystkim swój dorobek, a nie rodzinną ikonę, ponieważ ważniejszy okazuje się dla niego wpływ, jaki może wywrzeć na bieg dziejów.

Powieść Iwanowa dostarcza bogatego materiału pozwalającego uświadomić sobie znaczenie postaci Riemiezowa dla Syberii, a zarazem ukazuje wszechstronność tego niezwykłego artysty i badacza. Określanie go mianem demiurga nie wydaje się przesadą – był bowiem wizjonerem, którego horyzonty wykraczały poza doraźne cele współczesnych mu ludzi. Nie tylko poznawał terytoria położone za Uralem, lecz także stał się świadomym współkreatorem tekstu syberyjskiego. Pisarz uwypuklił wyjątkowość tego bohatera poprzez skonstruowanie go z carem Piotrem I i gubernatorem Gagarinem. Riemiezowa nie niesie bieg zdarzeń – to on wyznacza ich kierunek i zmienia świat. Dzięki jego dokonaniom wydaje się już inny. Choć nie sposób zanegować związków bohatera z kolonizacją, nie jest on jedynie przedstawicielem imperialnej władzy ani emanacją carskiej potęgi. To właśnie od jego czasów Syberia zaczyna wyłaniać się jako odrębna całość – również wobec europejskiej części Rosji – niosąca wartości kulturowe i duchowe odmienne od reprezentowanych przez państwowe centrum.

Bibliografia

- Łotman Jurij (2008), *Symbolika Petersburga*, w: tegoż, *Uniwersum umysłu. Semiotyczna teoria kultury*, przeł. i przedm. Bogusław Żyłko, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Mitrakov (2023), Алексеев В.Н. о Семёне Ремезове – „Русском Леонардо да Винчи”..., <https://tinyurl.com/5635kmym> [dostęp: 1.10.2025].
- Mole Wojśław (1955), *Sztuka rosyjska do 1914 roku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Rybicka Elżbieta (2014), *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*, Universitas, Kraków.
- Schlögel Karl (2009), *W przestrzeni czas czytamy. O historii cywilizacji i geopolityce*, przeł. Izabela Drozdowska, Łukasz Musiał, posł. Hubert Orłowski, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

- Алексей Иванов: «Провинцию может спасти только она сама» (2025), http://uno-cherami.ru/aleksey_ivanov [доступ: 1.10.2025].
- Бовдунов Александр (2020), *Ангел Сибири: Семён Ремезов и сакральная география Зауральской Руси*, <https://tinyurl.com/485f5nhb> [доступ: 1.10.2025].
- Гольденберг Леонид Аркадьевич (1965), *Семен Ульянович Ремезов: сибирский картограф и географ. 1642 – после 1720 гг.*, Издательство «Наука», Москва.
- Дергачева-Скоп Елена, Алексеев Владимир (2004), «Философии разных наук употребляющий...». Семен Ремезов – тобольский просветитель XVII века, в: *Тобольск и вся Сибирь: Альманах*, № 1, ред. Юрий Лощиц, Издательский отдел Тюменского регионального общественного благотворительного фонда «Возрождение Тобольска», Тобольск.
- Емельянов Игорь (2021), *Победил Семен Ремезов, а Ермака в списке не было: Как в Тобольске выбирают имя для аэропорта*, <https://www.kp.ru/daily/272665/4400098/> [доступ: 24.09.2025].
- Замятин Дмитрий (2021), *Стрела и шар: введение в метагеографию Зауралья*, в: *Сибирский текст в национальном сюжетном пространстве*, ред. Кирилл Анисимов, Сибирский федеральный университет, Красноярск; Литера, Москва.
- Иванов Алексей (2017), *Тобол. Много званых: роман-пеплум*, АСТ, Редакция Елены Шубиной, Москва.
- Иванов Алексей (2018), *Тобол. Мало избранных: роман-пеплум*, АСТ, Редакция Елены Шубиной, Москва.
- Иванов Алексей, Зайцева Юлия (2017), *Дебри*, АСТ, Редакция Елены Шубиной, Москва.
- Карпов Антон (2022), *Жанровое своеобразие романа А. Иванова «Тобол»*, «Вестник Волжского университета имени В.Н. Татищева», т. 1, № 4.
- Кивельсон Валери (2025), *Картографии царства: Земля и ее значения в России XVII века*, <https://tinyurl.com/sf2h26my> [доступ: 30.09.2025].
- Колобаева Лидия (2019), *Русский исторический роман по-новому: «Тобол» Алексея Иванова*, «Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Литературоведение. Журналистика», т. 24, № 3.
- Копылова Сусанна (1979), *Каменное строительство в Сибири. Конец XVII–XVIII в.*, Издательство Новосибирского университета, Новосибирск.

- Лазареску Ольга (2017), *Сибирь, Ермак и другое: к вопросу об исторических трансформациях литературных жанров, образов и мотивов*, «Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Русская филология», № 5.
- Михайлова Мария (2001), *Петр I и новые начала в русском градостроительстве*, в: Государственный историко-культурный музей-заповедник «Московский Кремль». Материалы и исследования, т. 13: *Петр Великий – реформатор России*, Наука, Москва, <https://tinyurl.com/4ncprkfn> [доступ: 25.09.2025].
- На фасадах тобольских многоэтажек появились новые картины (2020), <https://tinyurl.com/mu2pzwwf> [доступ: 24.09.2025].
- Полевой Борис (1983), *Семен Ульянович Ремезов, в: Первопроходцы: сборник*, сост. Лев Демин, Молодая гвардия, Москва.
- Пульсон Клариса (2025), *Алексей Иванов еще раз про «Тобол»*, <https://tinyurl.com/mrxddd3s> [доступ: 24.09.2025].
- Смит-Питер Сюзан (2014), *С.У. Ремезов и сибирская идентичность в конце XVII – начале XVIII в.*, пер. Е.М. Карагеоргий, «Сибирские исторические исследования», № 3.
- Снежко Юлия (2024), *Воображая Сибирь: картографический мотив в романе А. Иванова «Тобол»*, «Literatūra», № 66 (2), <https://doi.org/10.15388/Litera.2024.66.2.6>.
- Соболева Лариса (2012), «История Сибирская» Семена Ремезова, в: *История литературы Урала. Конец XIV–XVIII в.*, ред. Валентин Блажес, Елена Созина, Языки славянской культуры, Москва.
- Солдаткина Янина (2022a), *Евангельские притчи в диалоги А.В. Иванова «Тобол»: аксиологические и эстетические функции*, «Филологические науки», № 4.
- Солдаткина Янина (2022b), *Проблема героя в русской прозе XXI в.: художники и самозванцы*, в: *Образ героя современности в прозе рубежа XX–XXI веков*, ред. Наталья Ковтун, Сибирский федеральный университет, Красноярск; Литера, Москва.
- Софронова М. (2009), *Преданность «государеву делу» и вера в промысел Божий – творческое кредо Семена Ремезова*, «Мир науки, культуры, образования», № 5 (17).
- Статейнов Анатолий (2019), *Семен Ульянович Ремезов*, в: его же, *Первые литераторы Сибири*, Сибирский федеральный университет, Красноярск.
- Тоболкин Зот (2008), *Зодчий*, в: его же, *Избранное*, т. 1, Тюменский дом печати, Тюмень.
- Штуккерт Мария (2022), «Тобол» А. Иванова: «модель для сборки» сибирского пространства, в: *Литература Сибири*

в социокультурном пространстве: материалы Всероссийской (с международным участием) научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения Василия Прокопьевича Трушкина, ред. Юлия Брюханова, Издательство ИГУ, Иркутск.

Эткинд Александр (2018), *Внутренняя колонизация. Имперский опыт России*, пер. Владимир Макаров, Новое литературное обозрение, Москва.

[Aleksiej Ivanov: «Provinciû moŭet spasti tol'ko ona sama» (2025), http://uno-cherami.ru/aleksiej_ivanov [dostup: 1.10.2025].

Bovdunov Aleksandr (2020), *Angel Sibiri: Semën Remezov i sakral'naâ geografiâ Zaural'skoj Rusi*, <https://tinyurl.com/48sf5nbb> [dostup: 1.10.2025].

Gol'denberg Leonid (1965), *Semen Ul'ânovič Remezov: sibirskij kartograf i geograf. 1642 – posle 1720 gg.*, Izdatel'stvo «Nauka», Moskva.

Dergačeva-Skop Elena, Alekseev Vladimir (2004), «*Filosofii raznyh nauk upotreblâšij...*». *Semen Remezov – tobol'skij prosvetitel' XVII veka*, v: *Tobol'sk i vsâ Sibir': al'manah*, № 1, red. Ŭrij Lošic, Izdatel'skij otdel Tûmenskogo regional'nogo obšestvennogo blagotvoritel'nogo fonda «Vozroŭdenie Tobol'ska», Tobol'sk.

Emel'ânov Igor' (2021), *Pobedil Semen Remezov, a Ermaka v spiske ne bylo: Kak v Tobol'ske vybiraût imâ dlâ aëroporta*, <https://www.kp.ru/daily/272665/4400098/> [dostup: 24.09.2025].

Zamâtin Dmitrij (2021), *Strela i šar: vvedenie v metageografiû Zaural'â*, v: *Sibirskij tekst v nacional'nom sŭŭetnom prostranstve*, red. Kirill Anisimov, Sibirskij federal'nyj universitet, Krasnoârsk; Litera, Moskva.

Ivanov Aleksiej (2017), *Tobol. Mnogo zvanyh: roman-peplum*, AST, Redakciâ Eleny Šubinoj, Moskva.

Ivanov Aleksiej (2018), *Tobol. Malo izbrannyh: roman-peplum*, AST, Redakciâ Eleny Šubinoj, Moskva.

Ivanov Aleksiej, Zajceva Ŭliâ (2017), *Debri*, AST, Redakciâ Eleny Šubinoj, Moskva.

Karpov Anton (2022), *Žanrovoe svoeobrazie romana A. Ivanova «Tobol»*, «Vestnik Volžskogo universiteta imeni V.N. Tatiševa», t. 1, № 4.

Kivel'son Valeri (2025), *Kartografii carstva: Zemlâ i ee značeniâ v Rossii XVII veka*, <https://tinyurl.com/5f2h26my> [dostup: 30.09.2025].

Kolobaeva Lidiâ (2019), *Russkij istoričeskij roman po-novomu: «Tobol» Alekseâ Ivanova*, «Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov. Seriâ: Literaturovedenie. Ŭžurnalistika», t. 24, № 3.

- Kopylova Susanna (1979), *Kamennoe stroitel'stvo v Sibiri. Konec XVII–XVIII v.*, Izdatel'stvo Novosibirskogo universiteta, Novosibirsk.
- Lazaresku Ol'ga (2017), *Sibir', Ermak i drugoe: k voprosu ob istoričeskikh transformaciâh literaturnyh žanrov, obrazov i motivov*, «Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriâ: Russkaâ filologičeskâ», № 5.
- Mihajlova Mariâ (2001), *Petr I i novye načala v russkom gradostroitel'stve*, v: *Gosudarstvennyj istoriko-kul'turnyj muzej-zapovednik «Moskovskij Kreml'»*. *Materialy i issledovaniâ*, t. 13: *Petr Velikij – reformator Rossii*, Nauka, Moskva, <https://tinyurl.com/4ncprkfn> [dostup: 25.09.2025].
- Na fasadah tobol'skikh mnogočetažek poâvili's' novye kartiny (2020), <https://tinyurl.com/mu2p3wwf> [dostup: 24.09.2025].
- Polevoj Boris (1983), *Semen Ul'ânovič Remezov*, v: *Pervoprophodcy: sbornik*, sost. Lev Demin, Molodaâ gvardiâ, Moskva.
- Pul'son Klarisa (2025), *Aleksej Ivanov eše raz pro «Tobol'»*, <https://tinyurl.com/mrxddd3s> [dostup: 24.09.2025].
- Smit-Piter S'ûzan (2014), *S.U. Remezov i sibirskââ identičnost' v konce XVII – načale XVIII v.*, per. E.M. Karageorgij, «Sibirskie istoričeskie issledovaniâ», № 3.
- Snežko Ŭliâ (2024), *Voobražaâ Sibir': kartografičeskij motiv v romane A. Ivanova «Tobol'»*, «Literatūra», № 66 (2), <https://doi.org/10.15388/Litera.2024.66.2.6>.
- Soboleva Larisa (2012), «*Istoriâ Sibirskââ*» *Semena Remezova*, v: *Istoriâ literatury Urala. Konec XIV–XVIII v.*, red. Valentin Blažes, Elena Sozina, Âzyki slavânskoj kul'tury, Moskva.
- Soldatkina Ânina (2022a), *Evangel'skie pritči v dilogii A.V. Ivanova «Tobol'»: aksiologičeskie i èstetičeskie funkcii*, «Filologičeskie nauki», № 4.
- Soldatkina Ânina (2022b), *Problema geroâ v russkoj proze XXI v.: hudožniki i samozvancy*, v: *Obraz geroâ sovremennosti v proze rubeža XX–XXI vekov*, red. Natal'â Kovtun, Sibirskij federal'nyj universitet, Krasnoârsk; Litera, Moskva.
- Sofronova M. (2009), *Predannost' «gosudarevu delu» i vera v promysel Božij – tvorčeskoe kredo Semena Remezova*, «Mir nauki, kul'tury, obrazovaniâ», № 5 (17).
- Statejnov Anatolij (2019), *Semen Ul'ânovič Remezov*, v: ego že, *Pervye literaturny Sibiri*, Sibirskij federal'nyj universitet, Krasnoârsk.
- Tobolkin Zot (2008), *Zodčij*, v: ego že, *Izbrannoe*, t. 1, Tûmenskij dom pečati, Tûmen'.
- Štukkert Mariâ (2022), «*Tobol'*» A. Ivanova: «*model' dlâ sborki*» *sibirskogo prostranstva*, v: *Literatura Sibiri v sociokul'turnom prostranstve: materialy Vserossijskoj (s meždunarodnym učastiem)*

naučnoj konferencii, posvâşennoj 100-letiu so dnâ roţdeniâ Vasiliâ Prokop'eviča Truškina, red. Ŭliâ Brûhanova, Izdatel'stvo IGU, Irkutsk. Ètkind Aleksandr (2018), *Vnutrennââ kolonizaciâ. Imperskij opyt Rossii*, per. Vladimir Makarov, Novoe literaturnoe obozrenie, Moskva.]

Svetlana Pavlenko

**„The Siberian Demiurge.” Semyon Remezov in Alexei Ivanov’s
Dilogy *Tobol***

Contemporary Russian prose increasingly turns to historical themes and questions of regional identity, and this trend is exemplified by Alexei Ivanov’s dilogy *Tobol*. This article examines the portrayal of Semyon Remezov, focusing on the literary interpretation of his personality and achievements in the novel. The study employs methodologies from structuralism, semiotics, postcolonial criticism and humanist geography. The author compares historical data on Remezov’s biography with the artistic image created by Ivanov. Various aspects of the protagonist’s work are explored, including architecture, cartography, painting and literature, as well as recurring motifs such as the Kremlin, maps, icons and books. The complex and contradictory image of Remezov – contrasted primarily with Peter I and Gagarin – reflects the transitional nature of the era in which he lived. His significance during this period is one of the reasons he is remembered as a founding figure in the creation of the Siberian myth.

Keywords: Alexei Ivanov; Siberian text; Tobolsk; Semyon Remezov; Kremlin; colonization of Siberia.

Svetlana Pavlenko – dr, adiunkt w Zakładzie Rosjoznawstwa Literatury i Kultury Rosyjskiej Uniwersytetu Gdańskiego. Zainteresowania badawcze: historia literatury rosyjskiej XIX–XXI wieku, studia nad przestrzenią, tekst syberyjski i teksty miejskie, imagologia, komparatystyka. Najważniejsze publikacje: *Rosja Adama Mickiewicza oraz jego polskich i rosyjskich przyjaciół* (2018), *Syberyjski tekst literatury rosyjskiej we współczesnej myśli humanistycznej* (2018), *Syberyjska codzienność w powieści Michaiła Tarkowskiego „Toyota Cresta”* (2020), *Obraz Krasnojarska w powieści Dmitrija Zacharowa „Komitet Ochrony Mostów”* (2024), *Diabelskie koło historii. Poetyki miejskie w powieści Aleksieja Iwanowa „Cienie Teutonów”* (2024). Członkini pracowni „Literackie Trójmiasto” i Sekcji Badań nad Historią Syberii PAN. Adres e-mail: svetlana.pavlenko@ug.edu.pl.